

Моральна культура особистості у творчій спадщині Івана Огієнка

У статті аналізується сутність і зміст, складові моральної культури особистості у контексті творчої спадщини Івана Огієнка. На основі першоджерел доводиться, що видатний педагог, освітянський і релігійний діяч Іван Огієнко – митрополит Іларіон обґрунтовував моральну культуру особистості у нерозривній єдності із свідомістю, діяльністю, моральними відносинами особистості.

Ключові слова: культура, моральна культура, особистість, патріотизм, віра, совість, справедливість, добро, любов, відповідальність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Історичний екскурс. Про те, як «шанували» видатних синів України за радянських часів тепер вже відомо багато. Навіть у самій Україні до незалежності годі було щось позитивне прочитати про митрополита Іларіона – Івана Огієнка. Беру до рук першу Українську радянську енциклопедію (гол. ред. М. П. Бажан), 13-томне видання якої відбувалося у період «відлиги» (60-ті роки минулого століття), але марно тут шукати бодай прізвище Івана Огієнка. Та ж сама ситуація і з 3-томним «Українским советским энциклопедическим словарем» (1988 р.). Хоча в передмові до енциклопедії зазначається, що вона є «універсальним довідником з різних галузей сучасної науки, техніки і культури, загальним зведенням найважливіших надбань вселюдської цивілізації» [9, с.5].

Отже, видатний вчений, релігійний, культурно-освітній діяч Іван Огієнко, який залишив нам, українцям, і всьому людству багатющий культурний спадок, із-за ідеологічної заангажованості упорядників енциклопедії не був зарахований до «вселюдської цивілізації»... Але час часує із майбутнього, і висвітлює людству справді високодостойне, гідне, прекрасне. Із зміною часу змінюється ставлення до цього минулого. Піклуючись про вшанування українських педагогів і діячів освіти Кабінет Міністрів незалежної України прийняв Постанову № 510 від 20 квітня 1998 р., в якій наголошується на необхідності проведення урочистих педагогічних читань, конференцій, присвячених видатним українським педагогам; організації зустрічей фахівців, учених зі студентами, вчителями, батьками, щоб привернути увагу до проблеми розвитку української педагогічної думки; висвітлення в педагогічній і громадсько-політичній пресі творчої спадщини представників української педагогічної думки, праці яких ще недостатньо представлені в педагогіці [8].

7 лютого 2007 р. видано Указ Президента «Про вшанування пам'яті Івана Огієнка» за № 85/2007 р. У п. 2 Указу зазначено: «Кабінету Міністрів України, Раді Міністрів автономної республіки Крим, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям вивчити питання про присвоєння окремим навчальним та науковим закладам і установам ім. Івана Огієнка, а також відповідне найменування чи перейменування в установленому порядку вулиць та площ у населених пунктах України.» Роком пізніше ім'я Івана Огієнка було присвоєно вулицям міст України, а також Кам'янець-Подільському національному університету.

Формулювання цілей статті... Мета статті – здійснити аналіз творчої спадщини Івана Огієнка у контексті сутності і змісту моральної культури особистості.

Аналіз досліджень і публікацій... Творчу спадщину Івана Огієнка у різних аспектах досліджували: І.Верстюк, Д.Гурська, Н.Дічек, О.Завальнюк, Н.Захлопана, Р.Єринюк, Р.Козак, Л.Кудрик, І.Кучинська, Л.Ляхоцька, В.Ляхоцький, А.Марушкевич, Ю.Мулик-Луцик, Н.Огієнко, В.Огієнко-Смирнова, Т.Опанасюк, В.Пашенко, Я.Поліщук, Т.Роняк, М.Слободян, Є. Сохацька, М.Тимошик, З.Тіменик та ін.

Виклад основного матеріалу... Проблемі культури Іван Огієнко присвятив значну кількість праць, але основними серед них є «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» [4], «Князь Костянтин Острозький і його культурна праця: Історична монографія» [1], «Дохристиянські вірування українського народу: Історична релігійна монографія» [2], «Філософські містерії» [3] та ін.

Оскільки Іван Огієнко вважав, що мова є душею нації, найяскравішим виявом її культури, то праці про мову: «Наука про рідномовні обов'язки» [5], «Українська літературна мова: Граматичні основи літературної мови» [6], «Український літературний наголос: мовознавча монографія» [7] та ін., можна беззастережно віднести до культуротворчих надбань вченого.

Моральну культуру Іван Огієнко осмислює у контексті реальної моральності, культури особистості. Мислитель пов'язує ці дві взаємодоповнювальні категорії із справжнім *патріотизмом*. Поетичними рядками він висловлює свою любов до Батьківщини:

Я взяв своє серце малими руками
Й віддано поклав Україні до ніг,
І юна любов розцвілася між нами,
І став я орати твердий переліг.
Й нікому вже більше не дав я любові,
Бо другого серця кохати не маю.
І вірним зостанусь, аж дошки соснові
Єдину любов мою спинять без краю.

У відомих афоризмах і сентенціях Іван Огієнко пише: «Я злився із своїм народом. Його рани – мої рани, його болі – мої болі». Усе це ніби перегукується із життєвим кредо М.Шашкевича, який писав: «...Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не візьмеш милости і віри не візьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руське ми серце та й віра руська!» [11, с.118]. Від цієї життєвої позиції ні М.Шашкевич, ні І.Огієнко ніколи не відступали, як би тяжко їм не було.

Справжній патріотизм, як вияв духовно-моральної культури особистості, вважав Іван Огієнко, базується на *внутрішній глибокій вірі*. На думку митрополита Іларіона, прикладами національного патріотизму переповнена вся Біблія, і вона нас навчає того самого, – українського патріотизму, адже служба народові – це ...головна підвалина науки Христової. Водночас великий мислитель застерігав від проявів вузького націоналізму, шовінізму. Згуртованість, соборність, єдність нації – це її сила. І, навпаки, незгода – це наша історична недуга.

Вищим виявом християнської моралі, культури особистості митрополит Іларіон вважав опанування нею *рідної мови*. Релігійний діяч і вчений доводив до свідомості кожного українця ідею про те, що «мовне винародовлення завжди приводить до морального каліцтва». У цьому пункті думка І.Огієнка є практично ідентичною з думкою великого мовознавця О.Потебні, який писав, що там, де послаблюється, деформується мовна традиція, там неодмінно відбувається денационалізація, втрата національної ідентичності [10].

Особливої уваги у структурі моральної культури особистості Іван Огієнко надавав *совісті*. Він наголошував, що совість – це Око Боже в людині; совість – головна ознака християнської культури; немає совісті – немає й людини. Жити за совістю – це велика мудрість, адже совісний акт веде людину дорогою добра, правди, честі і гідності. Совість, на думку Івана Огієнка, не потребує зовнішніх спонукань, вона має виявлятися в людині природним шляхом. Совість – це внутрішня свобода особистості, це те, що є морально-досконалим. Совість не знає користі, егоїзму, підступництва. Біда сучасної людини якраз і полягає в тому, що вона втратила розуміння сутності совісного акту, а весь її розум вся «освіченість» ніби плаває на поверхні мозку мертвим тілом. Справжня християнська совість – це дорогоцінний і благодатний дарунок Божий людині, вона є живим джерелом відповідальності, справедливості.

Розважаючи про сутність людини, її моральність, культуру, Іван Огієнко застосовує *принцип дихотомії*: з одного боку – людина гріховна, а з іншого – вона є подобою Божою, здатною досягнути велич створеного Богом Всесвіту та його гармонію. Мислитель бачить, що людська сутність суперечлива, вона щохвилини перебуває у боротьбі між добром і злом, щастям і нещастям, життям і смертю. У цьому земному існуванні людина повинна шукати і знаходити вищий сенс життя. Воно, на думку митрополита Іларіона, в пізнанні і служінні Богові, народу і є смислом життя. Служіння є «ніщо», коли воно нещире, фарисейське, не наповнене духовністю, моральною культурою особистості.

Найбільше щастя – жити з Богом
Усе життя у згоді повній, –
Щоб пахло райським нам Чертогом
У праці відданих, любовній!
Господь і праця для народу –
Життя це нашого основи:
Несімо це у рід із роду,
І дочекаємось обнови!

Рефлексії мислителя, як бачимо, знаходять поетичну форму вияву, вони виразно засвідчують, що щастя людини в натхненній, творчій праці людини на благо інших. Людина без праці – це людина без духовної моральної гідності. Чесна праця – це вже наполовину саме щастя, саме так, наполовину: бо цілісне щастя – не лише в чесній праці, але, більше того, улюбимій справі, у натхненній праці над створенням Царства Божого. Безробітність, де б не знаходилося її джерело: в суспільстві, чи самій особистості, принижує людину і робить її нещасливою. Вже лише

одне почуття, що «я в житті незатребуваний» або, що «я нікому не потрібний у цьому житті», що я вигіснений із великого процесу праці, став соціальним пороком – викликає у серці морально й фізично здорової людини всілякі відчуття особистісної образи, розчарованості. Без праці людина втрачає моральність, культуру, вона з презирством ставиться до норм права, і часто-густо його порушує. Як справедливо наголошує митрополит Іларіон, здоровій людині праця потрібна, як повітря, як самоповага, як радість, як молитва.

Отже, у своїх чисельних працях, Іван Огієнко глибоко аналізує соціальні проблеми. Він доводить, що люди рівні перед Богом, але людська недосконалість, гріховність, тваринний егоїзм призводять до тяжкої несправедливості у відносинах між людьми. Принагідно зазначимо, що великий келих несправедливості цьому високому достойнику прийшлося випити сповна. Проте митрополит Іларіон ніколи не втрачав віри в справедливість. Більше того, *справедливість* він вважав одним із важливих складників моральної культури особистості. Справедливість не можна знайти ні у вигляді загальних правил, ні у вигляді державних установ. Вона не «система», а життя. Її митрополит Іларіон уявляв як потік живої і предметної любові до людей. У житті найважливішим є живе серце – загальна впевненість, що люди дійсно щиро прагнуть творчої справедливості і чесно шукають її. Втім Іван Огієнко підкреслював, що рівність людей перед Богом не означає того, що всі люди однакові. Є очевидні речі: люди народжуються різними за статтю, вони є різними за здібностями і схильностями, вони набувають різних духовних і моральних якостей тощо. І справедливість вимагає, щоб до них ставилися відповідно їх індивідуальності, неповторності: безвільному – більше строгості; чесному і щирому – більше довіри; герою – більше шани і т. ін. Але за будь-яких умов, справжня моральна культура особистості не дозволить їй ставитися до іншої зневажливо, з ненавистю. Дух смирення, взаємної поваги, шани має панувати серед людей моральних, культурних. Ненависть виліковується любов'ю, і лише любов'ю. У стосунках часто-густо треба мати мужність визнати власну вину. Якщо Я-людина переоцінює саму себе, якщо внутрішньо відмовляється від того, що вона «найрозумніша», «найкраща», то вона завжди буде готовою до визнання власної вини, до відповідальності. Саме тому, мабуть, Іван Огієнко у *моральній відповідальності* людини вбачає потужний елемент моральної культури. Вчений розглядає моральну відповідальність особистості у перспективному й ретроспективному аспектах, надаючи перевагу першому. Його думка у цьому питанні чітка і виразна, а тому цілком зрозуміла: людина є відповідальною перед Богом, іншими людьми, перед самою собою. А тому людина як духовна істота, повинна добре усвідомлювати свої дії, вчинки, власну поведінку. Отже, перше, що потрібне людині яка бажає творити моральну культуру, і культуру взагалі, потрібне почуття відповідальності. Це почуття призводить до самозвільнення, до усвідомлення того, що Людина покликана, зобов'язана бути образом і подобою Божою, отже людиною високої моральної культури. Сила нації, наголошує Іван Огієнко, – в силі її духовності і культури.

Висновки... На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Творча спадщина Івана Огієнка продовжує досліджуватися сучасними вітчизняними і зарубіжними вченими. Проте ці дослідження все ще носять фрагментарний характер, а життя нагально потребує цілісності, універсальності.

2. Іван Огієнко зробив цінний внесок у царину людського Духа, моральної культури особистості, яку вибудовував на засадах віри, любові, добра, совісті, справедливості і відповідальності.

Потребує подальшого дослідження питання моральної культури в сім'ї, суспільстві, церкві тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Мит. Іларіон. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця : Історична монографія / Мит. Іларіон. – Вінніпег : Віра й культура, 1958. – 216 с.
2. Мит. Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу : Історична релігійна монографія / Мит. Іларіон. – К. : Обереги, 1991. – 424 с.
3. Мит. Іларіон. Твори. Філософські містерії / Мит. Іларіон. – Вінніпег : [б. в.]. – 1957. – Т. 1. – 336 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К. : Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. – 272 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів : Фенікс, 1995. – 46 с.
6. Огієнко І. Українська літературна мова: Граматичні основи літературної мови / Іван Огієнко. – Вінніпег : Sascatoon : The Vospelpres, 1951. – 520 с.
7. Огієнко І. Український літературний наголос: Мовознавча Монографія / Іван Огієнко. – Вінніпег : Наша культура, 1952. – 304 с.
8. Педагогічна газета №5 (47) травень, 1998 р.
9. Передмова // Українська радянська енциклопедія. : в 13 т. / гол. ред. М. П. Бажан. – К. : Академія наук укр. рад. соц. республіки, 1960. – Т. 1. – С. 5–6.

10. Потебня А. А. Язык и народность / А. А. Потебня // Мысль и язык. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
11. Шашкевич М. Твори / упоряд. М. Й. Шалата. – Київ : Дніпро, 1973. – 190 с.

Анотація
Г.П.Васянович

Нравственная культура личности в творческом наследии Ивана Огиенко

В статье анализируется сущность и содержание, составляющие нравственной культуры личности в контексте творческого наследия Ивана Огиенко. На основе первоисточников доказывается, что выдающийся педагог, образовательный и религиозный деятель Иван Огиенко – митрополит Иларион обосновывал нравственную культуру личности в неразрывном единстве с сознанием, деятельностью, нравственными отношениями личности.

Ключевые слова: культура, нравственная культура, личность, патриотизм, вера, совесть, справедливость, добро, любовь, ответственность.

Summary

H.P.Vasianovych

Moral Culture of Personality in the Creative Legacy of Ivan Ohienko

The article analyses the essence, the contents and components of moral culture in the context of Ivan Ohienko's artistic legacy. On the basis of original sources the author proves that outstanding teacher, educational and religious figure Ivan Ohienko – Metropolitan Ilarion grounded moral culture of the personality in the indissoluble connection with his/her consciousness, activity and moral relations.

Key words: culture, moral culture, personality, patriotism, faith, consciousness, justice, good, love, responsibility.

Дата надходження статті: «4» вересня 2012 р.

УДК 37:78-054

М.В.ВОВК,

кандидат педагогічних наук, професор
(м.Івано-Франківськ)

Народознавчі тенденції Івана Франка в розвитку музичної етнопедагогіки

У статті на основі вивчення, аналізу і систематизації матеріалів автор розкриває народознавчі тенденції розвитку музичної етнопедагогіки у творчості Івана Яковича Франка

Ключові слова: творчість, музика, традиції, обряди, народна педагогіка.

У новому столітті Україна взяла на озброєння нову гуманістичну програму освіти, спрямовану на збереження та розвиток національної ідентичності, розкриття творчого потенціалу особистості, її самореалізації. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ ст. указує, що вона повинна опиратися і черпати свої досягнення з культурно-історичних цінностей української нації, її звичаїв, традицій, що стимулюються її духовною культурою, споконвічною мудрістю, прагненням жити в незалежній та багатій державі.

З цього погляду, українська нація потребує вдосконалення системи музичної освіти й виховання, адже саме музично-естетична спадщина, її розвиток визначають рівень духовної культури українців.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У справі підготовки молоді до життя і праці, її гармонічного розвитку, велику роль відігравали в минулому й продовжують відігравати в наш час традиції народної педагогіки. Вагоме місце у системі народної педагогіки, як сукупності емпіричних знань у справі виховання, посідає музична етнопедагогіка, наповнена дидактичним змістом, пов'язана зі звичаями, обрядами, святами, що супроводжують найважливіші події у житті нації, кожної окремої особи.

Українська етнопедагогіка епохи І.Франка, незважаючи на її емпіризм, становить цілісну систему, в якій велику нішу займає музична етнопедагогіка. Вона має свої ідеали, принципи й традиційні методи, вироблені, вишукані в народних традиціях і звичаях. Народна педагогіка з її методами виховання підростаючих поколінь українців стала джерелом педагогічної науки. Народна пісня завжди була основою музичної етнопедагогіки Каменяра та впливала на світоглядний розвиток майбутнього поета.

Формулювання цілей статті... **Ціль дослідження** полягає в тому, щоб на основі вивчення матеріалів про життя і творчість Івана Франка, розкрити педагогічну діяльність письменника в галузі народознавства й музичної етнопедагогіки української нації.